

Βιβλιο-συγκρίσεις

Στέση Αθήνη, *Όψεις της νεοελληνικής αφηγηματικής πεζογραφίας, 1700-1830. Ο δι-άλλογος με τις ελληνικές και ξένες παραδόσεις στη θεωρία και στην πράξη*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών 115, Βιβλιοθήκη της Ιστορίας των Ιδεών – 7, Αθήνα 2010, σελ. 576, ISBN 978-960-7916-93-8, τιμή βιβλίου 25 €.

Νεοελληνική πεζογραφία: από τις δοκιμές και τις αμηχανίες στην εποχή της ωριμότητας

Ημετάβαση από τον έμμετρο λόγο της μεταβυζαντινής παράδοσης και η ανάδυση της αφηγηματικής πεζογραφίας (διήγημα, μυθιστόρημα), που εκτυλίσσεται μέσα στον «μακρό» 18^ο αιώνα και στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου}, αποτελούν τον πυρήνα της συστηματικής μονογραφίας της νεοελληνίστριας Στέσης Αθήνη, επίκουρης καθηγήτριας στο τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών. Η περίοδος 1700-1830 ορίζει, σύμφωνα με τις νεότερες θεωρήσεις της έρευνας, τις διαδοχικές φάσεις του νεοελληνικού Διαφωτισμού, από τη μετριοπαθή εκδοχή του «πρώιμου Διαφωτισμού» ως τα ριζοσπαστικά μορφώματα του τέλους του 18ου αιώνα και από την εθνεγερτική προσμονή των προεπαναστατικών χρόνων ως την ίδρυση του εθνικού κράτους.

Πρόκειται για εξαντλητική και προσεκτικά τεκμηριωμένη πραγμάτευση του αντικειμένου, κάτι που συνάδει άλλωστε με τη φύση της αρχικής έρευνας, αφού στην αφετηρία της ήταν διδακτορική διατριβή, η οποία υποστηρίχθηκε το 2001 στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Το ξετύλιγμα του μίτου οδηγεί προσεκτικά τον αναγνώστη/μελετητή, μέσα από τον λαβύρινθο των εμμονών σε παλαιότερα λογοτεχνικά είδη που άνθι-

σαν κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο, στην αναδυόμενη «περιέργεια» και τις νέες νεωτερικές ροπές, στοιχεία που καθορίζουν τον 18^ο αιώνα. Παρακολουθούμε τη βαθμιαία υιοθέτηση λογοτεχνικών ειδών που αρμόζουν στα ιδεολογικά και αισθητικά σχήματα του νεοελληνικού Διαφωτισμού, την επίδραση ρευμάτων όπως ο νεοκλασικισμός ή ο προρομαντισμός και την άρθρωση ενός σημαίνοντος διαλόγου γύρω από τη θεωρία και την κριτική της λογοτεχνίας, αδρά περιχαρακωμένου στο δεύτερο μισό του 18^{ου}, περισσότερο έκδηλου στον αρχόμενο 19^ο αιώνα μέσα από εγχειρίδια ρητορικής και αισθητικής και μέσα από την καθοριστική παρέμβαση του Αδαμάντιου Κοραή.

Έχοντας υπόψη της η συγγραφέας τη σημασιολογική ευρυχωρία της εποχής, εντάσσει στο υπό μελέτη corpus μια μεγάλη κατηγορία αφηγηματικών κειμένων, όπως επιτάσσει η ερμηνεία του επικρατούντος τότε όρου *Belles-Lettres*. Με ευθυκρισία προσεγγίζει στο πρώτο μέρος του βιβλίου («Η αφηγηματική πεζογραφία και τα είδη της») τα ποικίλα επιφαινόμενα και οδηγείται στην ειδολογική τους κατάταξη (αισθηματική πεζογραφία: ερωτικό-περιπετειώδες μυθιστόρημα, ειδυλλιακή πεζογραφία, ηθικοπλαστική, ανατολικά

αφηγήματα, ηθογραφίες της πόλης, «ιστορικά» αφηγήματα, παιδική και νεανική λογοτεχνία, κ.λπ.). Βασικό γνώρισμα αποτελεί η συνύπαρξη των γραμματειακών παραδόσεων, η επιβίωση της ελληνιστικής, βυζαντινής και μεταβυζαντινής παράδοσης, η όσμωση Ανατολής και Δύσης, η συμπαράταξη των λαϊκών «αναγνωσμάτων του Νέου Ελληνισμού» με νεωτερικά είδη, στα οποία ενοφθαλμίζονται, προϊόντος του αιώνας, μέσω της δυτικής παιδείας, και κείμενα «αρχαιογνωσίας», γενικότερα μυθιστορήματα «μύησης», που πραγματεύονται το παιδαγωγικό-φιλοσοφικό ταξίδι στον αρχαίο κόσμο ή υιοθετούν το αγαπητό στον 18ο αι. μοτίβο της «ανατολικής σοφίας». Αποκρυσταλλώνεται, όπως επισημαίνει η συγγραφέας, ένας «γραμματειακός συγκρητισμός, η σύναψη διαλόγου με λογοτεχνικά συστήματα που ανήκουν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους (Αρχαιότητα, Βυζάντιο, Αναγέννηση, Μπαρόκ, Διαφωτισμός)».

Αναδιφώντας στις εκδεδομένες αλλά και ανέκδοτες πηγές της εποχής, η κ. Αθήνη, εκκινώντας από τα παλαιότερα ψήγματα κανονιστικής προσέγγισης που βρίσκουμε στον κύκλο των Μαυροκορδάτων, ανασύροντας τις απόψεις λογίων Φαναριωτών, που κινούνται, όπως ο Δημ. Καταρτζής στο κλίμα του γαλλικού εγκυκλοπαιδισμού, μέσα από την αρχική αμύχανη συσσωρευση όρων (ρομάντσο, πλάσμα ηθικών, πλασματικών ιστόρημα, κ.λπ.), καταλήγει στην πολυσήμαντη συμβολή του Αδ. Κοραή, που ανατροφοδοτεί τον όρο «μυθιστορία», και την παράλληλη χρήση

από άλλους λογίους του όρου «μυθιστορημα» (Κ. Κούμας). Οι πρώτες λανθάνουσες θεωρίες, η κοραϊκή θέση, η πραγμάτευση του όρου σε εγχειρίδια ρητορικής (Κ. Βαρδαλάχος) και ποιητικής (Κ. Οικονόμος), η εμπλοκή του περιοδικού τύπου, καθώς και όσες αντιδράσεις και επικρίσεις διατυπώθηκαν εξιστορούνται στο δεύτερο μέρος του βιβλίου με τίτλο: «Αισθητικές και θεωρητικές αντιλήψεις».

Στο τρίτο μέρος του πονήματος «Μετάφραση: η δεσπόζουσα μορφή του διαλόγου με τις ξένες γραμματείες», η συγγραφέας αντιμετωπίζει ένα πολυσήμαντο ζήτημα, το οποίο εξαιτίας της δυναμικής του λειτουργικότητας μέσα στην εθνική γραμματεία εγείρει το ενδιαφέρον των μεταφραστικών σπουδών για πολλούς λόγους. Ως εργαλείο, η συγγραφέας υιοθετεί τη θεωρία του «λογοτεχνικού πολυσυστήματος», ικανή να ερμηνεύσει κατά τη γνώμη μου, όπως το έχω υποστηρίξει αλλού, την αποφασιστική εμπλοκή του μεταφραστικού εγχειρήματος στην ανανέωση της νεοελληνικής γραμματείας. Στον αιώνα του Διαφωτισμού, η μετάφραση καθίσταται όχημα μεταφοράς νέων ιδεών, νέων γνώσεων, αλλά και αγωγός ανανέωσης των λογοτεχνικών ειδών για την ελληνική παιδεία και τον ευρύτερο χώρο ακτινοβολίας της. Η μελέτη επικεντρώνεται εδώ στην «ανάγνωση» της δοκιμασίας με το αλλότριο (*l'épreuve de l'étranger*), σύμφωνα με τη γνωστή ρήση του Antoine Berman, χαρτογραφώντας το πεδίο της «αφηγηματικής πλασματικής πεζογραφίας». Εκκινώντας από τη «στοιχειοθέτηση της βιβλιογραφικής ταυτότητας»

(πατρότητα, αποσιώπηση ή επινόηση ενός συγγραφέα), βαίνει προς τη θέαση του μεταφραστικού εγχειρήματος μέσα στα πολιτισμικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα της εποχής. Από τα ολίγον ασαφή αλλά γοητευτικά δείγματα της πρώιμης περιόδου, η μεταφραστική εργασία αναγνωρίζεται, μεσούντος του 18ου αιώνα, ως απαραίτητη διαδικασία για τον εμπλουτισμό της εθνικής παιδείας, «πράγμα περισπούδαστο και τώρα σ' όλα τα βασίλεια», σύμφωνα με τον φαναριώτη λόγιο Δημ. Καταρτζή. Καθώς ωριμάζουν τα διαφωτιστικά αιτήματα, η μετάφραση καθίσταται αποτελεσματικός αγωγός εκσυγχρονισμού, όπως αναδεικνύεται από τη σύντομη, ωστόσο εύγλωττη μεταφραστική στρατηγική του Ρήγα και αργότερα από τις σύντονες προσπάθειες του Κοραή και την επιταγή της «μετακένωσης». Στο πόνημα ανιχνεύονται τα πρώιμα ψήγματα μιας μεταφραστικής θεωρίας, σε συνάρτηση κυρίως με τις ιδέες του Γαλλικού εγκυκλοπαιδισμού. Μία από τις μεγάλες αρετές του βιβλίου είναι η σαφήνεια, που δεν εξαντλείται όμως σε μια παραδοσιακή προσέγγιση του υλικού. Η συγγραφέας, εντρυφώντας στις σύγχρονες θεωρίες περί αφηγηματολογίας, θεωρίας της πρόσληψης και μεταφρασεολογίας, επιλέγει κάθε φορά εκείνη τη θεωρητική σκευή που της χρειάζεται για να προχωρήσει στην ερμηνευτική της σύνθεση. Ο συνεχής διάλογος του συγγραφέα με τη διεθνή βιβλιογραφία και με τη συναφή ελληνική είναι γόνιμος και έντιμος. Εμπλουτίζει την οπτική μας και προσφέρει γερές βάσεις για μια γοητευτι-

κή περιήγηση στις αφητηρίες του κυρίαρχου λογοτεχνικού είδους που ονομάζουμε πλέον στις μέρες μας «μυθιστόρημα».

Άννα Ταμπάκη
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ernest Renan, *Παιδικές και νεανικές αναμνήσεις, Εισαγωγή-Επιμέλεια Ιφιγένεια Μποτουροπούλου, Εκδόσεις Δ. Κοροντζής, 2010, σελ. 172*

Η έκδοση αυτή είναι προϊόν του Δια-πανεπιστημιακού Διατηρηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Μετάφραση-Μεταφρασεολογία» του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρόκειται για τη μετάφραση του έργου του Ernest Renan (1823-1892) *Souvenirs d'enfance et de jeunesse*, που δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά αυτοτελώς στα 1883 και έκτοτε γνώρισε πολλές επανεκδόσεις και μεταφράσεις. Τη μετάφραση στα ελληνικά εκπόνησαν οι φοιτήτριες Χρυσούλα Αγκυρανοπούλου, Γεωργία Γιαννάτου, Ηλιάνα Μήτσιου, Μαρίνα Νάσιου και Όλγα Τσατσάνη, με την επιμέλεια της αναπληρώτριας καθηγήτριας στο Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιφιγένειας Μποτουροπούλου, η οποία υπογράφει και την Εισαγωγή. Ας σημειωθεί ότι η Ιφιγένεια Μποτουροπούλου είναι μελετήτρια του Renan και η διδακτορική της διατριβή με τίτλο *Ο Ernest Renan και η σύγχρονη Ελλάδα* κυκλοφορεί μεταφρασμένη στα ελληνικά από τις εκδόσεις Χατζηνικολή (1993).

Η έκδοση των *Αναμνήσεων* συνιστά μια επιλογή από τα συνολικά έξι αυτοβιογραφικά κείμενα που συνθέτουν την πρωτότυπη γαλλική του 1883. Όπως η επιμελήτρια πληροφορεί τον αναγνώστη στην Εισαγωγή, στην έκδοση δεν συμπεριλήφθηκε η γνωστή «Προσευχή στην Ακρόπολη», που έχει ήδη μεταφραστεί από την ίδια και έχει δημοσιευθεί στα ελληνικά αυτοτελώς. Δεν συμπεριλήφθηκαν επίσης τα κεφάλαια «Le séminaire d'Issy», «Le séminaire Saint-Sulpice» και «Premiers pas hors de Saint-Sulpice». Είναι γεγονός ότι η παράλειψη των συγκεκριμένων κεφαλαίων στερεί από το σύνολο των επιμέρους κειμένων σημαντικούς σταθμούς στην πνευματική διαδρομή του Renan. Ας αναλογιστούμε, όμως, ότι η μετάφραση των *Αναμνήσεων* του Renan είναι αποτέλεσμα φοιτητικής εργασίας, που σπάνια έχει την τύχη και, κυρίως, την επιστημονική και υλική υποστήριξη να βρει τον δρόμο της δημοσιότητας. Συνεπώς, έστω και με την περικομμένη αυτή μορφή, η μετάφραση των *Παιδικών και νεανικών αναμνήσεων* του σημαντικού Γάλλου διανοητή συνιστά γεγονός αξιόπαινο.

Πρόκειται, άλλωστε, για ένα εξαιρετικά σημαντικό κείμενο, όχι μόνο γιατί αφορά στην πνευματική διαδρομή του Ernest Renan, αλλά και γιατί αποτελεί ένα ξεχωριστό δείγμα της ευρύτητας του είδους της αυτοβιογραφίας. Οι *Αναμνήσεις* του Renan δεν συνιστούν μία γραμμική αναδρομή στο παρελθόν, μία πλήρη και συνεχή αφήγηση, αλλά είναι συντεθειμένες αποσπασματικά, σε επί μέρους κεφάλαια,

με έμφαση περισσότερο στην πνευματική του εξέλιξη παρά σε πραγματογνωστικές λεπτομέρειες της ζωής του. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει, άλλωστε, και ο ίδιος στον πρόλογο του κειμένου, επισημαίνοντας την ποιητική πλευρά της αυτοβιογραφικής πράξης, με την έννοια ότι συνιστά μια νέα δημιουργία, μια δημιουργική ανασύνθεση του παρελθόντος, όχι με την υλική, πραγματογνωστική και χρονική του διάσταση, αλλά με την πνευματική. Η αυτοβιογραφία για τον Renan σημαίνει την έκφραση της εξέλιξης της σκέψης σε αναζήτηση της αλήθειας και η δημοσιοποίησή της είναι η μεταβίβαση στους άλλους μιας προσωπικής «θεωρίας του σύμπαντος». Αντίθετος με κάθε τύπου προβολή της ατομικότητας, με την αυτοβιογραφία του ο Renan αποποιείται τον ναρκισσισμό και αντί για την ιστορία μιας ζωής προσφέρει την ιστορία μιας σκέψης.

Ουρανία Πολυκανδριώτη,
INE/EIE

Une discipline en pleine fermentation

Anna Tabaki & Walter Puchner (éds.), *First International Conference. Theatre and Theatre Studies in the 21st Century (Athens, 28 September – 1 October 2005). Proceedings*, Edited by Anna Tabaki & Walter Puchner / *Premier Congrès International. Théâtre et études théâtrales au seuil du XXIème siècle (Athènes, 28 septembre – 1er octobre 2005), Actes*. Sous la

direction de Anna Tabaki & Walter Puchner, Ergo, Athènes 2010, p. 542.

C'est avec grande joie que nous accueillons la publication des Actes du Premier Congrès international *Theatre and Theatre Studies in the 21st century* qui eut lieu à Athènes du 28 septembre au 1er octobre 2005 et qui fut organisé par le Département d'Études Théâtrales de l'Université Nationale et Kapodistrienne d'Athènes. Le volume publié sous la direction d'Anna Tabaki et Walter Puchner, tous deux professeurs du Département d'Études Théâtrales de l'Université d'Athènes, rassemble des contributions de spécialistes du théâtre renommés et constitue un foisonnement de réflexions sur la place que tiennent le théâtre et les études théâtrales au sein du monde contemporain.

Dans l'avant-propos de cet ouvrage, Anna Tabaki nous renseigne sur la problématique du Congrès. Il vise «à une remise en question dynamique des modèles d'analyses traditionnels proposant avec persistance, de manière programmatique une contemplation sphérique, traitant maints domaines nouveaux du champ», concernant la théorie, la pratique, la recherche et les études théâtrales. Dans un texte intitulé «*Theatrologia quo vadis?*» qui fait office d'introduction générale, Walter Puchner résume en vingt-quatre questions (en autant que les lettres que contient l'alphabet grec), les objectifs du congrès.

Les différents articles écrits par les universitaires contributeurs s'articulent

autour de trois grandes problématiques : I. Autour de la théorie du drame – Questions d'histoire et d'historiographie théâtrales, II. Renouveau et réception du théâtre grec ancien et III. Stratégie et perspective des études théâtrales – Théâtre et éducation.

I. Autour de la théorie du drame - Questions d'histoire et d'historiographie théâtrales

La première partie du volume nous interpelle par la question épineuse que pose Zoé Samara: «Qui a tué la théorie?». Cette interrogation introduit le lecteur au cœur du problème de la théorie théâtrale, cette discipline si souvent maltraitée. Elle met en cause non seulement ceux qui ne se servent d'elle que s'ils peuvent en tirer quelque gloire mais encore tous ceux qui la condamnent sans la connaître vraiment. Toutefois, la difficulté de formuler une théorie holistique semble, selon Claudine Elnécavé, une tâche ardue à cause des métamorphoses perpétuelles de la mise en scène, qui ouvrent pourtant la voie à de nouvelles théories. Ainsi, Erika Fischer-Lichte propose-t-elle un concept qui peut s'appliquer à tous les spectacles vivants et qui couvre quatre aspects de la représentation: médialité, matérialité, sémiotité et esthétique. Georges P. Pefanis, quant à lui, analyse le thème de la métaphore théâtrale et propose huit critères pour la différenciation du théâtre et de la vie quotidienne (caractère répétitif, réflexif, etc.) afin de créer un champ

commun de recherche et de réflexion pour les études théâtrales.

De nombreuses contributions s'articulent aussi autour de la question du rôle du spectateur dans le théâtre contemporain. Stratos Constantinidis pose le problème de l'imitation de la réalité par la fiction (et *vice-versa*) et il s'interroge sur l'instrumentalisation des émotions du spectateur à travers l'exemple du théâtre et du tribunal. Pour Henri Schoenmakers, il s'agit d'analyser le phénomène de l'identification et de l'empathie ainsi que l'implication du spectateur dans le processus de la représentation. John Somers, lui, examine le sujet de l'interactivité en illustrant son propos avec deux pièces *On the Edge* et *The Living at Hurford*, œuvres qui exigent la participation active du public.

On constate un intérêt pour les œuvres de dramaturges européens comme ceux de Heiner Müller, Nikos Kazantzakis, Laura Ruohonen et Minna Canth. C'est précisément le cas de Lila Maraka qui nous présente un théâtre des images qui stimule l'imagination créatrice du spectateur en puisant ses sources dans la mythologie, l'histoire, la littérature, la mémoire et les souvenirs : tel est le théâtre de Heiner Müller. L'œuvre théâtrale de Nikos Kazantzakis et sa diffusion à l'étranger après la deuxième guerre mondiale est le sujet dont traite Kyriaki Petrakou tandis que Sirkku Aaltonen examine le processus de l'interprétation dans la traduction en anglais de trois pièces de la dramaturge finlandaise contemporaine Laura Ruohonen. Pirkko Koski nous fait

connaître de façon exhaustive la pièce *Anna Liisa* de la dramaturge classique finlandaise Minna Canth.

La présence mutuelle de la théorie et de la pratique dans l'enseignement théâtral préoccupent Kalina Stefanova et J. Michael Walton. La première s'oppose à la prédominance de la théorie, considérant que cette dernière prive les étudiants de la réalité vivante du théâtre tandis que le second (J. M. Walton) prétend que la coexistence de la théorie et de la pratique est nécessaire pour une éducation théâtrale complète des jeunes.

L'article d'Anna Tabaki, pour sa part, jette des ponts entre la théorie et l'histoire. À travers le paradigme du 'discours préfaciel', elle examine les éléments esthétiques, idéologiques et stylistiques qui forment le caractère particulier du théâtre grec moderne. Sur cette spécificité du théâtre néo-hellénique Walter Puchner s'appuie également, pour développer ses idées, sur l'historiographie du théâtre. Il affirme qu'on ne peut pas écrire l'histoire du théâtre en racontant les événements de façon linéaire mais qu'il faut se focaliser aux moments de rupture ou de crise.

Enfin, Malvin Carlson porte son attention sur la contribution de l'évolution numérique pour le sauvetage et la conservation de l'héritage théâtral et le renforcement de la recherche théâtrale en donnant des exemples de nombreuses institutions internationales qui ont suivi le processus de numérisation des archives.

II. *Renouveau et réception du théâtre grec ancien*

Dans la deuxième partie du volume, la recherche théâtrale et l'enseignement du théâtre grec ancien tiennent une place importante. La base de données des représentations du drame antique élaborée par "European Network of Research and Documentation of Performances of Ancient Greek Drama (Arc-Net)" et "Archive of Performances of Greek and Roman Drama (APGRD)" en tant qu'outil pour une étude statistique et comparative, est l'objet de l'article de Herman Altena et de Platon Mavromoustakos. Pour la documentation, ce sont Carol Gillespie et Lorna Hardwick qui s'attachent à étudier l'influence des photos dans la perception des spectacles. Par ailleurs, le drame antique dans l'enseignement secondaire en Espagne est examiné par José Luis Navarro et David Wiles traite de l'enseignement du théâtre grec dans les années '20 et sur sa nécessaire présence dans l'enseignement actuel.

Cette partie évoque également l'influence de la tragédie grecque sur la dramaturgie dans le monde. Des adaptations contemporaines de la tragédie sont décryptées par Maria de Fátima Silva (le thème de la Nourrice dans *Rancour* de Héliá Correia), par Chara Baconicola (*Fedra* de Miguel de Unamuno et *Phèdre à Colombes* de Gilbert Cesbron) et par Savvas Patsalidis (*Philoktetes* de John Jesurun). Dina Mantchéva nous présente la tragédie grecque dans l'interprétation de la dra-

maturgie symboliste francophone et slave (russe et polonaise). Quant à Grażyna Golik Szarawarska, elle nous parle de la lecture christianisée des tragédies de Sophocle à travers les traductions du Professeur Tadeusz Zieliński.

Des articles fort éclairants portent sur le renouveau et la réception du théâtre ancien dans le théâtre néohellénique. En commençant d'abord par le 19ème siècle, Chrysothemis Stamatopoulou-Vasilakou se focalise sur la réception du théâtre grec antique dans le bassin oriental de la Méditerranée. Nous voici maintenant au début du 20ème siècle et c'est Helen Fessas-Emmanouil qui se penche sur les expérimentations d'Eva Palmer-Sikelianou et sa contribution à la chorégraphie du théâtre grec antique. Kaiti Diamantakou évoque la faible – quoique intéressante – présence de la nouvelle comédie attique et aussi la comédie romaine sur la scène grecque moderne tandis que Konstantza Georgakaki traite, elle, de la promotion de la tragédie grecque au festival d'Athènes pendant la période 1955-1960 tant comme expression artistique que produit touristique.

Loin des frontières hellénophones, nous suivons les différentes réceptions du théâtre grec ancien dans diverses parties du monde. Ketevan Gurciani et Ketevan Nadareishvili nous font voyager sur la scène géorgienne tandis que Dmitry Trubotchkin en Russie post-révolutionnaire et contemporaine. La réception d'*Œdipe* en Bulgarie et en Israël est traitée respectivement par Cleo Protokhris-tova et Nurith Yaari. Le drame satyrique, le

moins connu au niveau international, et sa représentation sur la scène contemporaine est examiné par Bernd Seidensticker.

La tragédie grecque constitue sans doute, elle aussi, un champ riche pour des interprétations nouvelles et audacieuses. Partant de ce constat, Freddy Decreus s'interroge au sujet de la représentation contemporaine de la tragédie: est-il ou non possible de connaître une *expérience tragique* en assistant à ces représentations «postmodernes» ou «postdramatiques»? Grâce à Steve Wilmer, nous sommes invités à réfléchir sur la représentation des anciennes héroïnes grecques dans leurs contextes originaux et dans le monde moderne sous l'angle de la sexualité et de l'éthique.

III. *Stratégie et perspective des études théâtrales - Théâtre et éducation*

Dans la troisième partie du volume, le lecteur se convie à une réflexion prospective sur le champ des études théâtrales au niveau mondial: qu'en est-il aujourd'hui? de quoi sera fait leur avenir? Evelyne Ertel nous présente tout d'abord les aspects plutôt positifs du programme d'études théâtrales à l'Université Paris III-Sorbonne Nouvelle. Ensuite, Irène Perelli-Contos et Chantal Hébert nous proposent quelques outils théoriques et pratiques indispensables à la compréhension de la complexité des écritures dramatiques et scéniques actuelles. Marco de Marinis remarque lui aussi qu'il est complexe d'étudier le théâtre

contemporain et il nous suggère de laisser une optique de surface pour un examen en profondeur, qu'il nomme «histoire subterramine»; ainsi peut-on alors se rendre compte que la véritable révolution théâtrale du 20ème siècle n'est ni esthétique ni technologique mais éthique, concernant avant tout les objectifs et la finalité ultime du travail théâtral. Puis, Irène Roy nous propose un outil pédagogique, «Cycles Repères», qui est mis en pratique dans le programme d'études théâtrales à l'Université Laval et nous explique comment ce dernier est susceptible de stimuler l'imagination des étudiants. Le volume se clôt avec Don Rubin qui exprime son inquiétude pour l'avenir des études théâtrales qui empruntent des outils méthodologiques à d'autres disciplines fort éloignées du théâtre et charrient, de ce fait, un jargon pseudo-scientifique qui les éloigne du cœur de l'expérience théâtrale.

C'est sur ce ton quelque peu mélancolique que s'achève ce fructueux volume qui offre à la curiosité du lecteur une vaste et passionnante rétrospective de toute la pensée théâtrale, le conduisant ainsi jusqu'à l'aube du 21ème siècle et pour lequel lui est désormais ouvert un précieux champ de réflexion.

Elena Papalexioiu,
dr. en études théâtrales
(Paris IV-Sorbonne)
Université du Péloponnèse

